

באר ישעקב

גליון נ' (שנה ב')
פרשת נח תשפ"ד

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש החסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

קנין כסף בפחות משהו בבני נח (ב)

דעת החידושי הרי"ם שכשאין צריך דין קנין אלא סילוק די בפחות מפרוטה ✦ דעת האור שמח שבכל אופן שהגוי מסלק רשותו בפחות מפרוטה מועיל ✦ דעת הנצי"ב והקובץ שיעורים שאין לגוי קנין בפחות משהו פרוטה ✦ נפקא מינה בין האחרונים הנ"ל בגוי הקונה מגוי ✦ דעת המקנה לחלק בין מקום שכתוב כסף למקום שאין כתוב כסף ✦ דעת המנחת חינוך בגרעון עבד עברי הנמכר לגוי ✦ חילוק בין גוי המקנה לגוי הקונה ✦ לאבני מילואים דרשת הגמרא מדברת על גרעון ולא על קנין ✦ גירסת התורת כהנים 'ואינו נגאל בתבואה וכלים' ✦ דעת הקהלות יעקב שפחות משהו פרוטה חסר בשיעור

מסלק רשותו על ידי פחות מפרוטה מועיל, ואף כשהמקח שוה יותר מפרוטה וצריך להגיע לדין קנין של התורה, ודלא כחידושי הרי"ם שמסיק שבמקום שצריך לדין קנין אין כאן סילוק כלל.

ובדעת האור שמח צריך לפרש, שקנין אינו חייב להיות דוקא שיוצא מרשות זה ונכנס לרשות זה, אלא אף לצאת מרשות הבעלים בלבד שייך ענין קנין, ואף שאין החפץ נכנס לרשות אחר, ולכן אף במקום שצריך קנין שייך סילוק. וכעין זה מבואר בבית אברהם (טשכנ"ב פסחים ב.), שכתב שאפשר לתת כסף להקדש לפדות חפץ שיצא לחולין, ומועיל אף כשאין נכנס לרשות אחר אלא יוצא להפקר, שמדין עבד כנעני למדנו שהוא נותן המעות והאחר קונה, ולכן גם כשאין נכנס לרשות אחר מועיל. עיין שם.^א

דעת הנצי"ב והקובץ שיעורים שאין לגוי קנין בפחות משהו פרוטה

בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' כז) הקשה השואל לנצי"ב, על מה שכתב הרמב"ם שמה ששוכרין מן הגוי בפחות משהו פרוטה הוא מקולי עירוב, שהרי בגמרא משמע שכך הוא מדינא, שכן השו"ת למה שבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה.

והשיב לו הנצי"ב, שחלילה לחשוב כן שמועיל פחות משהו פרוטה בישראל הקונה מגוי, והביא הראיות שהבאנו בגליון הקודם, שכן מוכח מקידושין (נ) שבעבד עברי הנמכר לגוי צריך שוה פרוטה, וכן מהתוספות בקידושין (ג. ד"ה ואשה). וכתב שכן מוכח גם ממה שהוצרכו לחדש בעירוב ששוכרין מן הגוי בפחות משהו פרוטה, ומשמע שאין זה מדינא, וכהוכחת החידושי הרי"ם. ומה שהביאו בגמרא מזה שבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה, היינו לומר שמטעם זה תקנו כאן פחות משהו פרוטה

אך שוב הביא החידושי הרי"ם את דברי הרמב"ם הנ"ל שכתב שדין זה הוא מקולי עירוב. וכתב לבאר, שלעולם נראה שמאחר שהתורה קבעה שקנין צריך להיות על ידי כסף, ו'כסף' הוא שוה פרוטה, אין מועיל לקנין מה שהגוי מקבל פחות משהו פרוטה. ואף שפחות משהו פרוטה חשוב אצל גוים, מכל מקום אינו נקרא כסף על ידי זה. אך זה דווקא במקום שהכסף אינו קונה אלא מצד קנין כסף שחידשה תורה, והיינו כשהמקח שוה יותר מפרוטה, שחידשה התורה שאפשר לעשות קנין בפרוטה בלבד אף שאין זה שווי כל המקח, שבזה אין מועיל פחות משהו פרוטה. אבל במקום שכל המקח אינו שוה פרוטה, בזה אף שאין נעשה קנין שיקנה הקונה על ידי זה, מכל מקום הגוי כשקיבל את כל דמיו הוא מסלק הדבר מרשותו ומפקירו, כיון שקיבל שווי החפץ ודמים אלו חשובים אצלו.

לפי זה מיושב הכל על נכון, שמה שמשמע בגמרא שמדינא מועיל שכירות מגוי בפחות משהו פרוטה, היינו דווקא כאן שאין עתיד לתת לו דמים נוספים אלא שזהו כל דמי השכירות, וממילא מדינא מסלק הגוי את עצמו מרשותו, ואף שאין קנין להישראל מכל מקום די בסילוק בלבד כמו שמועיל ביטול רשות בישראל. וזהו מה שכתב הרמב"ם שמקולי עירוב הוא, שהקילו בשכירות מגוי כמו שתקנו שיועיל ביטול רשות בישראל, ואין צריך קנין גמור אלא די בסילוק בלבד.

דעת האור שמח שבכל אופן שהגוי מסלק רשותו בפחות מפרוטה מועיל

כאמור בגליון הקודם, גם האור שמח (על הרמב"ם שם) כתב כעין זה, שבעירובין מועיל פחות משהו פרוטה מאחר שדי בסילוק רשותו. אלא שבאור שמח משמע, שבכל אופן שהגוי

ספק האחרונים בדין פחות משהו פרוטה אצל גוי

בגליון

הקודם (ט) נתבאר באריכות הראיות לכאן ולכאן, בנידון האם יש קנין כסף לבן נח בפחות משהו פרוטה, והבאנו מה שהוכיחו הרבה אחרונים מעירובין (סב) ששוכרין רשות מגוי - לענין עירוב - בפחות משהו פרוטה, ושכמה אחרונים דחו על פי הרמב"ם (הל' עירובין פ"ב ה"ב) שהוא מקולי עירוב. בגליון זה נעסוק בהכרעות האחרונים, חידושיהם וחילוקיהם.

דעת החידושי הרי"ם שכשאין צריך דין קנין אלא סילוק די בפחות מפרוטה

הנה בחידושי הרי"ם (ח"מ סי' קצ אות ה) גם נסתפק בדין פחות משהו פרוטה אצל גוי אם מועיל לקנין, והוכיח אף הוא מעירובין כנ"ל. ובתחילה כתב שאין לומר שדין זה הוא מקולי עירוב, שהרי בגמרא שם הקשו 'פחות משהו פרוטה מי איכא למאן דאמר דלא מהני', ומשמע שרצו לומר שאין ראוי לקרות לפחות משהו פרוטה 'שכירות רעועה', כיון שמועיל לכולי עלמא, ואם מדינא לא היה מועיל פחות משהו פרוטה ומה שמועיל הוא רק מקולי עירוב, אין שייך להקשות שאין זה בכלל שכירות רעועה. והביא החידושי הרי"ם ראיות נוספות שאין לומר שהוא מקולי עירוב.

אולם כתב, שיש גם להוכיח להיפך, שמזה שהוצרכו לחדש כאן ששוכרים מן הגוי בפחות משהו פרוטה משמע שבמקום אחר אינו מועיל. אך דחה, שאפשר שבעירוב הוצרכו לחדש כן, משום שהרי כל ענין השכירות מן הגוי תקנו להכביד עליו כדי שלא ידור עם הגוי (עיין עירובין שם), ולכן היה מקום לומר שאף אם בשאר קנינים מועיל פחות משהו פרוטה, כאן אינו מועיל.

<<<

עכו"ם אסור אינו מצד הגוי, אלא מצד הישראל, שלא רצתה התורה שנקנה מדת אכזריות לגוול. ומאחר שבאופן זה הגוי מקבל ממון שחשוב אצלו, שוב אין כאן איסור גזל, אבל על כל פנים לקנין אינו מועיל להיות שלו, אלא שלא גרע שכירות זו מגוול.

מפרוטה יצא הדבר להפקר. ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"ג סי' נח) דחה הראיה מעירוב בדרך אחר קצת. שהוא לא פירש שמועיל מצד סילוק הגוי, אלא מצד שלא גרע מגוול. שמה שגול

א) גם בשו"ת זרע אברהם (סי' יח) כתב יסוד זה, שגוי מסלק עצמו בפחות משהו פרוטה, אבל הישראל לא קנה, כעין מה שמבואר בבבא בתרא (נד) גבי קונה מגוי בכסף, שהגוי מסלק רשותו כשמועיל הכסף לידו, וישראל לא קנה עד שנתן לו שטר, עיין שם, והוא הדין כשנתן לגוי פחות

אצל גוים, כיון שמצינו דמיון לזה שבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה והוא דבר חשוב אצלו, לכן יש מקום לתקנה זו.²

הקובץ שיעורים (בבא קמא אות לד) כתב על מה ששוכרין מן הגוי בפחות משהו פרוטה, שלכאורה הטעם הוא מפני שהוא ממון אצל המקנה. וקשה שהרי אם היה הישראל תובע בדין את הגוי שיחזיר לו המעות אם אינו נותן לו המקח, לא היינו מחייבים את הגוי לשלם, משום שלגבי ישראל בפחות משהו פרוטה יש מחילה, ואם כן מדוע לקנין זה מועיל, והרי מבואר בבבא קמא (ע) שלקנין כסף צריך 'כסף החוזר', שאמרו: 'וכיון דכי תבע ליה קמן בדינא לא אמרינן ליה זיל שלים וכו', הא מכירה נמי לאו מכירה היא', והיינו שכל שאין הלוקח יכול לתבוע מן המוכר שיחזיר לו המעות שנתן לו או המקח, אין חלה המכירה. וכתב הקובץ שיעורים, שמדברי הרמב"ם אכן נראה שמה ששוכרין בפחות משהו פרוטה אינו מדינא, אלא קולא שהקילו בעירוב.³

נפקא מינה בין האחרונים הנ"ל בגוי הקונה מגוי
אף שכאמור הרבה אחרונים סוברים שישראל אינו קונה מגוי בפחות פרוטה, ומה ששוכרין בפחות משהו פרוטה הוא מקולי עירוב, אמנם מצאנו חילוק בדבריהם. שמהאור שמח והאמרי בינה (שהבואו בגליון הקודם) משמע שמה שלא מועיל פחות מפרוטה הוא משום שאין כן נותן, שלגבי הנותן שהוא הישראל פחות משהו פרוטה אינו נחשב ממון, ולפי זה בגוי מגוי יכול לקנות בפחות משהו פרוטה. וכן סוברים כל האחרונים שכתבו שהמקח יוצא מרשות הגוי כשמקבל פחות משהו פרוטה, אלא שהישראל אינו יכול לקנותו. וכן להקובץ שיעורים שכתב הטעם שאין קונים בפחות מפרוטה, משום שאין יכולים להוציא הממון מן הגוי בבית דין, נראה פשוט שבגוי הקונה מגוי מועיל פחות משהו פרוטה, שהם אינם מוחלים על פחות מפרוטה, ויוצא בדיינים.

אבל לפי דברי המשיב דבר משמע, שאין חילוק בין ישראל הקונה מגוי לבין גוי הקונה מגוי, וגם מגוי לגוי אין קנין בפחות משהו פרוטה. שלדעתו לא נאמר דין פחות משהו פרוטה אלא לגבי גזל, שבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה, אבל בקנינים לא מצאנו, משום שכסף שהזכירה התורה הוא דווקא שוה פרוטה, ואין קנין בפחות מזה. וכן הוא דעת החידושי הרי"ם למסקנא, שלקנין אין מועיל פחות משהו פרוטה אף לגוי כיון שאינו קרוי כסף, וכפי שהבאנו בשמו.

דעת המקנה לחלק בין מקום שכתוב כסף למקום שאין כתוב כסף
שיטה נוספת מצאנו בענין זה אם ישראל קונה מגוי בפחות משהו פרוטה. שבספר **המקנה** (קידושין ח) כתב להקשות על מה שאמרו בגמרא (שם), 'מכסף מקנתו' - 'בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים', ופירשו שבא למעט

פחות משהו פרוטה וכו"ל (בגליון הקודם). ומשמע שדווקא בפחות משהו פרוטה אין עבד עברי נמכר לגוי, אבל בפרוטה הוא נקנה. וקשה, שכן משמע בקידושין (יב) שבקנין של עבד צריך שתי פרוטות, כדי שיהא ראוי לגרעון, שאם הקנין יהיה בפרוטה שוב הגרעון יהיה פחות מפרוטה ואינו מועיל, וכל שכן עבד עברי הנמכר לגוי, שוודאי צריך שיהא ראוי לגרעון, משום שעיקר הכתוב של גרעון נאמר בו. וכתב המקנה, שאפשר לומר שעבד עברי הנמכר לגוי יכול לפדות את עצמו אף בפחות משהו פרוטה, שהרי לבן נח אף פחות משהו פרוטה חשובה, כפי שנראה מזה שהוא נהרג עליה, ולכן אף כשמקבל הגוי פחות משהו פרוטה יכול עבד לפדות את עצמו, ולכן נקנה בפרוטה, שאף אם נגרע מהפרוטה עדיין הוא ראוי לגרעון.

וכתב המקנה, שאין להקשות ממה שמבואר בדברי התוספות הנ"ל (בגליון הקודם) שכסף הנאמר בשדה עפרון היינו שוה פרוטה, ואף ששם המוכר היה גוי. משום ששם נאמר בכתוב 'כסף', וכל מקום שמפורש 'כסף' בכתוב אין פחות משהו פרוטה כלום, כמו שכתבו התוספות שם שאין זה תלוי בקפידא של המוכר אם זה חשוב אצלו או לא, אלא אפילו אם רוצה לקבלם אינו מועיל, שגזירת הכתוב הוא שצריך דווקא שוה פרוטה. אבל בגרעון של עבד שאין מפורש לשון 'כסף' בכתוב, שכן במה שנאמר (ויקרא כה. נא) 'שייב גאולתו מכסף מקנתו, ה'כסף' מוסב על הקנין ולא על הגרעון', לכן זה תלוי רק בקפידתו של המוכר, ומאחר שלבן נח גם פחות משהו פרוטה חשובה די בזה.

**דעת המנחת חינוך
בגרעון עבד עברי הנמכר לגוי**

גם **המנחת חינוך** (מצוה מב אות כא) רצה לומר בתחילת דבריו, שעבד עברי הנמכר לגוי יכול לפדות עצמו ולגרע מהגוי אפילו בפחות משהו פרוטה, וכפי שמוכח בעירובין ששוכרין מן הגוי בפחות משהו פרוטה, וסיים את דבריו 'ושוב ראיתי במקנה קידושין כדברינו אלה בעזרת השם יתברך, והנאני'.

אך באמת לפי מה שביארנו בדעת המקנה שסובר לחלק בין מקום שנאמר 'כסף' למקום שלא נאמר 'כסף', אין דבריו לגמרי כדברי המנחת חינוך. שהמנחת חינוך לא ירד לחלק בזה, אלא סתם וכתב שישראל קונה מגוי בפחות משהו פרוטה, וכמו שהוכיח מעירובין בשוכרין מן הגוי, וכבר הבאנו בגליון הקודם דעתו של המנחת חינוך (מצוה שלו אות א) שישראל קונה מגוי בפחות משהו פרוטה. אבל לדעת המקנה, בקנינים הנלמדים משדה עפרון שנאמר בו כסף אין מועיל פחות מפרוטה אף בקונה מגוי.

אולם אחר כך כתב המנחת חינוך לדחות חידוש זה שיש גרעון לעבד עברי הנמכר לגוי בפחות משהו פרוטה. שאפשר לומר שכיון שדין גרעון חידוש הוא שחידשה התורה שיכול

לצאת מן האדון אפילו בעל כרחו של האדון, ואין זה מכירה שהאדון מוכר העבד לעצמו, אם כן תלוי הדבר רק בעבד ולא באדון, שהרי האדון אינו רוצה להקנות לו את גופו, אלא גזירת הכתוב הוא שיוצא, ואם כן צריך שיהיה שוה פרוטה להעבד כדי שיוכל לקנות את עצמו. והניח בצריך עיון.

חילוק בין גוי המקנה לגוי הקונה

הגאון רבי **חיים קנייבסקי** בפירושו על מסכת עבדים (פ"א קנין פירות ס"ק יג) הביא את דברי המקנה, וכתב שדבריו תמוהים, שאם נאמר שמועיל גרעון אף בפחות מפרוטה ומשום שלגוי פחות מפרוטה חשוב, אם כן גם לקנין נאמר שדי בפחות מפרוטה, וכפי שמוכח בגמרא שם שגוי אינו קונה עבד עברי בפחות מפרוטה. וכתב לתרץ, שוודאי יש חילוק בין גוי המקנה לבין גוי הקונה, שכשהגוי קונה את העבד אין די בפחות מפרוטה, כיון שלישראל המוכר פחות מפרוטה אינו חשוב ואין זה ממון אצלו, אבל כשהגוי הוא הקונה די בפחות מפרוטה, כיון שהוא המקבל ואצלו פחות מפרוטה חשובה, ולכן בגרעון שהעבד קונה את עצמו מיד הגוי די בפחות מפרוטה, אבל לא כשהגוי קונה את העבד. וסיים שם, שהאבני מילואים והמנחת חינוך לא ירדו לחלק בזה.

אמנם באמת מה שכתב לחלק בין גוי המקנה לגוי הקונה דבריו נכונים ופשוטים, וגם המנחת חינוך שם כתב כן במפורש שיש חילוק בזה, ולא כמו שהביא שהמנחת חינוך לא ירד לחלק בזה. וגם האבני מילואים ירד לחלק בזה כמו שנביא להלן. אולם אף אם לא נאמר כן לא קשה כלל על דברי המקנה להמעיין בדבריו, שכבר הבאנו למעלה שהמקנה נקט שבמקום שנכתב 'כסף', אף הישראל אינו קונה מהגוי בפחות מפרוטה, ולכן בקנין שנאמר בו 'כסף' אין די בפחות מפרוטה, ואם כן אין צריך לחילוקו בין גוי המקנה לגוי הקונה. אך על כל פנים דבריו אמת הם, ודבר זה פשוט הוא שיש חילוק בזה, ובאופן שלא נכתב 'כסף' רק הישראל קונה מהגוי בפחות מפרוטה, אבל הגוי מהישראל אינו קונה בפחות מפרוטה.

**לאבני מילואים דרשת הגמרא
מרבית על גרעון ולא על קנין**

ומדברי המקנה נתבאר, שמה שפירשו שם בגמרא שהמיעוט 'בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים' בא למעט פחות משהו פרוטה, אינו אלא על הקנין שקונה הגוי את העבד, אבל בגרעון שמגרע העבד ופודה את עצמו מועיל באמת פחות משהו פרוטה. ואף שפסוק זה נכתב גבי גרעון, מכל מקום הרי לשון הכתוב הוא 'שייב גאולתו מכסף מקנתו', ותיבת 'מכסף' מוסב על הקנין. וכן היא דעת הקובץ שיעורים בקידושין כנ"ל. וגם המנחת חינוך רצה לומר כן, אלא שדחה משום שגרעון חידוש הוא.

אולם באבני מילואים הנ"ל (בגליון הקודם) מוכח שפירש שמיעוט זה הוא על הגרעון,

נאמר 'כסף' גם בגרעון. וכן כתב הקובץ שיעורים (שם), שלדעת הסוברים שיש קנין לישראל מגוי בפחות משהו פרוטה, גם הגרעון בעבד עברי הנמכר לגוי יכול להיות בפחות משהו פרוטה.

ב) ועיין בשו"ת **דברי מלכיאל** (ח"ו סי' עג) מה שהשיב באריכות על דברי הנצי"ב.

ד) ודלא כדברי **האבני מילואים** (סי' לא ס"ק כד) שהבאנו בגליון הקודם, הסובר שכאן הוקש הגרעון לקנין, והרי זה כאילו

ג) ועיין עוד בדבריו בקידושין (אות פס), שגם שם דייק כן

שהדרש בא ללמד שאין העבד מגרע ופודה את עצמו בפחות מפרוטה, וכפשטות הפסוק שמדבר מגרעון. שהאבני מילואים הקשה מדוע הוצרכו כאן למעט פחות מפרוטה, והרי בשום מקום אין מועיל פחות מפרוטה. ותירץ, שמאחר שפסוק זה מדבר בעבד עברי הנמכר לגוי, ובכל מקום ישראל קונה מגוי בפחות מפרוטה, מאחר שלגוי גם פחות מפרוטה נחשב ממון, ואם כן היה מקום לומר שגם כאן יכול העבד לפדות את עצמו מהגוי בפחות מפרוטה, לזה בא הדרש ללמד שדין גרעון הוא כדין הקנין, מהכתוב 'שיב גאולתו מכסף מקנתו' שדינו ככסף מקנתו, וכשם שבקנין צריך פרוטה, משום שלישראל פחות מפרוטה אינו חשוב, הוא הדין הגרעון צריך להיות בשוה פרוטה.

דעת האבני מילואים שגם גוי קונה מישראל בפחות מפרוטה

עוד כתב האבני מילואים לחדש, שכמו שדי בפחות מפרוטה בישראל הקונה מגוי אף שהנותן לא נתן ממון, מדין עבד כנעני, הוא הדין בגוי הקונה מישראל אין צריך ליתן פרוטה, מדין ערב שמועיל אף שלא קיבל המוכר כלום, כמבואר בקידושין (י). ובשלמא לדעת הסוברים (ראה ר"ן קידושין ד: מדפי הר"ף, שהביא שני דיעות בזה; הובא ברמ"א חו"מ סי' שפ סעי' א; וראה עוד באבני מילואים סי' כט ס"ק ו מה שכתב בזה) שבזרוק מנה לים ואקדש אני לך אינו מועיל, שצריך שייגיע על כל פנים שוה פרוטה לידי בן דעת, לא קשה מידי, שגם כאן שלא קיבל הישראל פרוטה לא שייך דין ערב. אבל לדעת הסוברים שגם זרוק מנה לים מועיל, אם כן כיון שפחות מפרוטה חשוב לגוי לא גרע מזרק לים, ומדוע לא יקנה.

וכתב האבני מילואים, שצריך לומר לדעתם שבאמת בכל מקום יכול הגוי לקנות מישראל בפחות מפרוטה, אלא שכאן נתמעט במפורש פחות משה פרוטה מגזירת הכתוב, ולפי זה המיעוט הוא אף על הקנין ולא רק על הגרעון, שאף בקנין היה מקום לומר שמועיל מדין ערב, וחידישה כאן התורה שצריך דווקא שוה פרוטה. עיין שם בדבריו.

ומבואר שדעת האבני מילואים ההיפך מדעת שאר האחרונים. שכולם כתבו להוכיח

מדרשה זו שאינו נקנה בתבואה וכלים שאין לגוי קנין בפחות משה פרוטה, אלא שיש סוברים שמדובר רק בקנין העבד, ויש הסוברים שמדובר גם בגרעון. אבל לדעת האבני מילואים מדרשה זו מוכח להיפך, שיש לגוי קנין בפחות משה פרוטה, אלא שכאן חידוש הוא שחידישה התורה שאין מועיל פחות משה פרוטה.

גם מה שחידש האבני מילואים שאפילו גוי הקונה מישראל יש קנין בפחות משה פרוטה מדין ערב, שאר האחרונים נקטו בפשיטות שגוי מישראל אינו קונה בפחות משה פרוטה, מאחר שלישראל המקבל פחות משה פרוטה אינה ממון. וצריך לחלק לפי דעתם בין דין ערב לכאן, שאין שייך דין ערב אלא כשהוא ממון אצלו ואז משתעבד אפילו כשזרקו לים, אבל כאן שאינו ממון אצלו כלל אין שיעבוד כלל. ומדברי האבני מילואים משמע שפירש דין ערב, שדי במה שהנותן הוציא ממון על פי המשתעבד ואין צריך מקבל כלל, וכן דין עבד כנעני היינו מטעם שיש כאן מקבל בלבד ואין צריך נותן. ובאחד מאלו די לקנין, או שיש נותן פרוטה או שיש מקבל פרוטה.

גירסת התורת כהנים 'אינו נגאל בתבואה וכלים'

ובתורת כהנים (בהר פ"ח ה"ד) מובאת דרשה זו - שאינו נקנה בתבואה וכלים, על הכתוב (ויקרא כה. ג.) 'והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו'. ושם מובאת הגירסא 'בכסף הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה ולא בכלים'. ולפי גירסא זו, הדרשה היא על הגרעון שמגרע העבד מהכסף שנתן הגוי לקנין וכדעת האבני מילואים, ולא כהמקנה הסובר שממעטים פחות משה פרוטה דווקא לגבי קנין העבד כשקונהו הגוי ולא בגרעון. ובפירוש הר"ש שם משמע שגורס בתורת כהנים 'בכסף הוא נמכר ונגאל ואינו נמכר ונגאל בתבואה וכלים', ולפי זה מדבר בין בקנין ובין בגרעון.

ואכן הראב"ד והר"ש שם כתבו שהגירסא אינה כגירסת הבבלי, והראב"ד שם מפרש 'אינו נגאל בתבואה וכלים' היינו שלא מועיל פחות משה פרוטה, והטעם משום שמאחר שגוי אינו קונה כך גם אינו מקנה. ואפשר שכוונתו

כדברי האבני מילואים, שכאן בא הדרש לדמות הגרעון לקנין. אך עיין בהגהות ובביאורי הגר"א שם, שגרסו בדברי התורת כהנים כגירסת הש"ס שלנו - 'בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים'.

דעת הקהלות יעקב שפחות משה פרוטה חסר בשיעור

הקהלות יעקב (קידושין סי' ב) כתב לחדש בענין זה, שלפחות משה פרוטה יש שני חסרונות. א. חסרון בשוויות, שמאחר שאין לממון זה שווי של פרוטה אינו חשוב ממון. ב. שאפילו אם יש לו חשיבות של ממון, מכל מקום אינו ראוי לקנין, משום שחסר בשיעורו, שהתורה קבעה ששיעור הכסף הנצרך לקידושין וקנין הוא בפרוטה ופחות מזה אינו שיעור 'כסף'. ולכן אפילו כלים פחות מפרוטה שיש לומר שחשובים, מכל מקום אינם ראויים לקנין.

וכתב הקהלות יעקב, שלפי יסוד זה קשה מדוע ישראל קונה מגוי בפחות משה פרוטה, כפי שמוכח מעירובין, והטעם שם משום שלגוי גם פחות מפרוטה חשוב, והרי חסר בשיעור, שאף אם מצד חסרון שוויות מועיל, כיון שאצל הגוי יש לזה שוויות, אבל מכל מקום מצד חסרון בשיעור חסר מהשיעור שקבעה התורה. וכתב שיש ליישב קושיא זו לפי דברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ט ה"י) הסובר שלא ניתנו שיעורים לבני נח, ולכן גם מצד השיעור אין חסרון לגוי, שאין אצלם דין שיעור פרוטה. עיין בדבריו שם עוד.

אולם דבריו לכאורה צריכים עיון, שאף אם לא ניתנו שיעורים לגוי, עדיין לגבי הישראל שיש לו שיעורים לא יועיל הקנין. שבשלמא לגבי חסרון שוויות, מובן שאף שאצל הישראל פחות משה פרוטה אינה ממון מכל מקום קונה מהגוי, שמאחר שלגוי המקבל המעות נחשב זה לממון הרי נתן לו דבר חשוב, אבל לגבי חסרון בשיעור, שגם לגבי הגוי אין בו שיעור אלא שהוא אינו צריך שיעור, אם כן בישראל לא יועיל, שקנין שאינו נהוג בשניהם אינו קנין. ורק לגבי גוי מגוי שייך לומר שאין חסרון בשיעור, כיון שלשניהם לא ניתנו שיעורים.

♦ תמצית השיעור ♦

- ✧ ארבע דעות אם יש לגוי קנין בפחות משה פרוטה.
- ✧ א. דעת חידושי הרי"ם ומשיב דבר: אין קנין לגוי בפחות משה פרוטה, שהתורה קבעה שאין כסף מועיל לקנין בפחות מפרוטה^ה. ואף גוי מגוי אין להם קנין בפחות משה פרוטה.

- ✧ ב. דעת אור שמח וקובץ שיעורים: גוי מגוי, קונה בפחות מפרוטה, מאחר שחשוב אצלם ממון. ישראל מגוי, אינו קונה בפחות מפרוטה, שהולכים אחר נותן ומקבל, וכל שכן גוי מישראל^ט.
- ✧ ג. דעת רש"ש מנחת חינוך וקהלות יעקב: אף ישראל מגוי קונה בפחות

- מפרוטה, שדי בכך שזה חשוב למקבל. אבל גוי מישראל אינו קונה בפחות מפרוטה, שלישאל מכל מקום אינו חשוב.
- ✧ ד. דעת יחידאה של האבני מילואים: אף בגוי ישראל קונה, מדין ערב, כמו זרוק מנה לים.

עיון, שהרי אין הדין כן אלא צריך שטר שחרור כיון שגופו קנוי, כמבואר בקידושין (טז).
 ח) וגם דעת המקנה כן, על כל פנים בדברים שנאמר בהם 'כסף', למעט עבד עברי הנמכר לגוי.
 ט) לאור שמח משום שהולכים אחר הנותן והמקבל, ולקובץ שיעורים משום שאין הישראל יכול להוציא הממון שנתן בדיינים. ומה ששוכרין מן הגוי בפחות מפרוטה בעירוב הוא מקולי עירוב.

מפרוטה. אך פשוט שאין ראיה משם כלל, מאחר שהקנין שם הוא להיכיר בעלמא, ולכן די בזה.
 ו) אלא שיש לעיין לדעתו איך מועיל שניהם, שבגמרא שם מפורש שבתן מנה לפלוני ואקדש אני לו מקודשת מדין שניהם, מדין ערב ומדין עבד כנעני, והרי אין כאן לא נותן ולא מקבל.
 ז) ומה שכתב שם עוד שבישראל אין צריך קנין באופן זה, אלא די באומר לו באפי תרי זיל, כיון שהם בני מחילה, צריך

ה) וכן מוכח מהנושאי כלים על השו"ע לענין מכירת חמץ (או"ח סי' תמח) ולענין מכירת כבוד (וי"ד סי' שט), שהישראל מוכר לגוי, ונקטו בפשיטות שצריך פרוטה. אמנם עיין בביאור הלכה (ט' שה"ד בדבר מונט) שכתב על דברי המחבר שם (סעי' ט), שגוי החולב לישראל בשבת צריך הישראל לקנותו ממנו בדבר מועט, כדי שלא יהא נראה כחולב לצורך הישראל, שדי אפילו בתפוח וכיוצא בו ואפילו אינו שוה פרוטה. ומשמע לכאורה שישראל קונה מגוי בפחות

בן חוץ לארץ המתפלל כשליח ציבור בארץ ישראל בין ז' חשוון ליום ס' לתקופה

והקשה רבי עקיבא איגר (ברכות כ), שהרי בדברי הגמרא מבואר שאם הן מחויבות מן התורה יכולות להוציא את האנשים. ומבאר רבי עקיבא איגר, שכוננת ההגהות אשר"י לומר, שאף אם הנשים מחויבות מן התורה, מכל מקום מה שמוציאות את האנשים ידי חובתם, הוא רק אם האנשים יזכירו בעצמם הזכרות 'ברית ותורה', שאת זה אינם יכולים לצאת מהנשים, מאחר שאינן מחויבות בהזכרות אלו, אבל את כל ברכת המזון לבד מזה אכן אפשר לצאת מנשים. [ובעצם דבריו יש חידוש גדול, שאפשר לצאת חצי ברכה על ידי שומע כעונה, וחלק מהברכה יברך בעצמו, ואכמ"ל].

אולם בביאור הלכה (סי' קפו ד"ה ומוציאות) כתב על הצד שהוזכר בשו"ע (שם סעי' א), שהנשים מוציאות את האנשים בברכת המזון: 'היינו כגון שאמרו ברית ותורה, ואף על גב שאין צריכין לומר'. מבואר בדבריו, שעל הצד שנשים מחויבות בברכת המזון מן התורה, יכולות להוציא את האנשים גם בברית ותורה. ואף הן אינן מחויבות בזה, וכן מבואר בחקרי לב (או"ח סי' מה).

וביאור דבריהם, שמה שהאחד מוציא את חבריו הוא מדין ערבות, שהרי אף מי שלא אכל יכול להוציא את חבריו, אלא צריך שיהיה 'בר חיובא' במצוה זו, אם כן מאחר שנשים חייבות בברכת המזון מן התורה, יכולות להוציא את האנשים בכל ברכת המזון, ואף בתיבות שאינן מחויבות. וכן כתב החזון איש (או"ח סי' כח ס"ק ז) בביאור דברי הביאור הלכה.

נחזור לעניינינו, בבן חוץ לארץ השווה בארץ ישראל, ומתפלל כשליח ציבור, יש לומר כנ"ל, שמאחר שהוא בר חיובא בעצם התפילה, לכן יכול להוציא את בני ארץ ישראל אף בטל ומטר, ואף שבזה אינו מחויב, וכמו שלביאור הלכה נשים מוציאות את האנשים אף בברית ותורה. אך לרבי עקיבא איגר יש לדון, שכמו שנשים אין מוציאות בברית ותורה את האנשים אף שמחויבות בברכת המזון, כך בן חוץ לארץ אינו יכול לשמש כש"ץ ולהוציא את בני ארץ ישראל בטל ומטר, כל שאינו מחויב.

הנה, בארץ ישראל מתחילין לשאול מטר מליל ז' במרחשון, ובחוץ לארץ רק ביום ששים אחר תקופת תשרי, כנפסק בשו"ע (או"ח סי' קיז סעי' א). וגם בן חוץ לארץ הנמצא בארץ ישראל בתקופה שבין ז' חשוון ליום ס' לתקופה, ודעתו לחזור לחוץ לארץ, אינו שואל טל ומטר בימים אלו, וכנפסק במשנה ברורה (שם ס"ק ה) בשם הפרי מגדים (שם מש"ז ס"ק א). [ובגדר דעתו לחזור ראה מה שכתבנו בבאר יעקב (ח"א, ח"י שרה)].

אמנם אם מתפלל הבן חוץ לארץ כשליח ציבור בארץ ישראל, נראה לכאורה שישאל טל ומטר בחזרת הש"ץ כמנהג המקום. וכן כתב בספר יום טוב שני כהלכתו (פ"י סעי' ט). וכמו שפסק הברכי יוסף (שם ס"ק ח) לענין בן ארץ ישראל המתפלל כשליח ציבור בחוץ לארץ, שאף לדעות שצריך לשאול טל ומטר כשברעתו לחזור, מכל מקום ש"ץ יתפלל כמנהג המקום ולא יזכיר טל ומטר בחזרת הש"ץ.

אך יש לעיין בזה, שאם דינו כבן חוץ לארץ שאין צריך לשאול מטר, איך שייך שיוציא את בני ארץ ישראל החזרת הש"ץ, גם אם יזכיר טל ומטר, הרי אינו בכלל זה, ואיך מוציא אחרים ידי חובתם.

ונראה שדבר זה תלוי בנידון - האם יכולות נשים להוציא את האנשים בברית ותורה בברכת המזון. שבברכות (כ) דנה הגמרא האם נשים מחויבות בברכת המזון מן התורה, ומהו דנו האם יכולות להוציא את האנשים בברכת המזון. וצדדי הספק נתבארו בתוספות (שם ד"ה נשים), שהוא משום שנשים אינן שייכות בברית ותורה, ובברכות (מט). איתא שמי שלא הזכיר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו, ולכן אפשר שפטורות מברכת המזון, או שמא מאחר שאינן יכולות להזכיר ברית ותורה, יוצאות ידי חובתן גם בלי להזכיר ברית ותורה, ולעולם מחויבות מן התורה.

אך בהגהות אשר"י (מגילה פ"א סי' ד) כתב, שאף שנשים חייבות בברכת המזון מן התורה, מכל מקום אינן מוציאות את האנשים, כיון שאינן יכולות להזכיר ברית ותורה.

הזכיר טל ולא גשם ונזכר בין הברכות

לחדש, שאף אם כבר סיים ברכת מחיה המתים, כל שלא התחיל ברכת אתה קדוש, יזכיר שם גשם. וכמו שנפסק בשו"ע (שם סעי' ז) לענין מי שלא הזכיר לא גשם ולא טל, שהדין הוא שאם התחיל ברכת אתה קדוש חוזר לראש התפילה, אבל אם עדיין לא התחיל אתה קדוש, אף שכבר סיים ברכת מחיה המתים, אין צריך לחזור לראש התפילה, אלא אומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' במקום שנוזר. וכדין מי ששכח יעלה ויבוא ונזכר לאחר שסיים ברכת 'רצה', שאומר שם יעלה ויבוא.

אך מסתימת כל הפוסקים משמע, שאם הזכיר טל, אף אם עדיין לא התחיל ברכת אתה קדוש, אינו חוזר ומזכיר מוריד הגשם אחר שסיים ברכת מחיה המתים. שעד כאן לא מצאנו שאפשר להזכיר אחר סיום הברכה אלא בדברים המעכבים, אבל דברים שאין מעכבים - כגון מוריד הגשם שבדיעבד יוצא גם במוריד הטל - אין אומרים אותם לאחר הברכה.

ובביאור דעתו של הבן איש חי נראה לבאר, שלדעתו גם הזכרת גשם נחשבת להזכרה המעכבת, שהרי אם לא הזכיר לא טל ולא גשם חייב לחזור ולהתפלל, אלא שאם הזכיר טל במקום גשם מועיל בדיעבד שאין צריך לחזור, מכיון שבזה שהזכיר טל פוטר את מה שלא הזכיר גשם. ומאחר שמעיקר הדין הזכרה זו היא הזכרה המעכבת, לכן אפשר להזכירה גם לאחר סיום הברכה אף אם מוריד הטל, כדין דברים המעכבים.

נפסק להלכה בטור ובשו"ע (או"ח סי' קיד סעי' ה), שאם טעה ולא אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, אם לא הזכיר לא טל ולא גשם, מחזירין אותו, אבל אם הזכיר 'מוריד הטל', אף שלא הזכיר גשם, אין מחזירין אותו.

טעם הדבר שאין מחזירין אותו כשהזכיר טל, כתב הבית יוסף (שם), שמאחר שאינו שאלה אלא הזכרת שבת, כל ששייב בדבר שיש בו צורך לעולם, אין מחזירין אותו. **והטורי זהב** (סי' קיז ס"ק ג) כתב באופן אחר קצת, שגם טל מביא חיים לעולם כמו הגשם. **ובפרי מגדים** (סי' קיד מש"ז ס"ק יא) כתב, שהנפקא מינה בין הטעמים הוא, כשהזכיר רק 'משיב הרוח' ולא הזכיר לא טל ולא גשם, שלבית יוסף יתכן שאין מחזירין אותו, שהרי הזכיר שבתו של מקום, אבל לדעת הט"ז בודאי מחזירין אותו, מאחר שהרוח אין בה חיים לעולם. ולהלכה פסקו השו"ע **הרב** (שם סעי' ז) **והמשנה ברורה** (שם ס"ק כו), שאם אמר רק משיב הרוח חוזר.

והפוסקים דנו, באופן שהזכיר מוריד הטל ולא הזכיר גשם, ונזכר קודם שסיים ברכת מחיה המתים. **שבבית יוסף** (שם) משמע שגם בזה אינו חוזר, אך הפרי מגדים (שם או"ח ס"ק ח) מדויק מלשון השו"ע (שם סעי' ה-ו), שכל שנוזר קודם שסיים את הברכה, יחזור ויזכיר גשם, אף אם כבר הזכיר טל. וכן סתם הביאור **הלכה** (שם ד"ה אין) להלכה בפשיטות. (אמנם ראה מה שכתבנו בזה עוד בבאר יעקב ח"א, שמיני עשרת).

אמנם כל זה כשעדיין לא סיים את הברכה, אך הבן איש חי (בלשל אות טז) כתב

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים
שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א
אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה
ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שזה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
לפרטים נוספים: 053-314-4155

